

ÇAĞDAŞ DÜNYADA KONFESSIONAL FAKTORLU MÜNAQIŞƏLƏRİN GEOSİYASİ CƏHƏTDƏN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ POTENSİALLARI

UOT 327; 930.22
DOI:10.30546/3006-0346.2024.4.82.39

MƏLƏK CƏFƏRLİ

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti,
Beynəlxalq münasibətlər ixtisası üzrə doktorant

E-mail: rzaeva.m15@gmail.com

Orcid id: 0000-0002-7232-8465

İstənilən ölkənin daxili və xarici siyasəti iqtisadi, sosial, demoqrafik, dini komponentlər nəzərə alınmaqla qurulur. Dövlətin daxilinin xarici ilə qarşılıqlı əlaqəsi, birinin digərinə təsiri özünü münaqişələr kontekstində də göstərir. Bu səbəbdəndir ki, ayrı-ayrı dövlətlərin daxilində olduğu kimi, xarici siyasətində də konfessional amil mühüm rol oynayır. Elmi ədəbiyyatlarda “din” və “konfessiya”, “dini” və “konfessional” kateqoriyalarının bir-birinin əvəzinə istifadə ənənəsi inkişaf etmişdir. Semantik mənada ekvivalent anlayışlar olsalar da, psixolinqvistik və etnopolitik baxımdan bu kateqoriyalar müxtəlif məzmunla malikdirlər. Müasir təriflərinə əsasən, “din” – dünyagörüşü, eyni zamanda fəvqəltəbii tanrılara və tanrının varlığına inama əsaslanan uyğun davranış və spesifik hərəkətlər (kult) toplusudur. “Konfessiya” isə latınca “confessio” sözündən olub, dini etiqad, məzhəb mənasını verir [4].

Müasir böhran şəraitində yaranan qarşıdurmalarda konfessional (dini) amilin mahiyyəti, rolu və əhəmiyyəti bu gün dünyanın ən aktual problemlərindən biridir. Elmi ədəbiyyatlarda, bu qaçılmaz aktuallığın əsas səbəblərindən biri kimi, dinin siyasi və ictimai həyatı dərk etmək vasitəsinə çevrildiyi vurğulanır [1]. Dövrümüzdəki siyasi qarşıdurmalarda dini amil mühüm rol oynamağa davam edir. Bu baxımdan ən çox münaqişəli bölgələr Yaxın Şərq və Afrikadır.

Harvard professoru S.Hantinqtonun dünya siyasətinin yeni bir mərhələyə qədəm qoyduğu barədə kulturoloji nəzəriyyəsi bütün dünyada müzakirə olunur. Belə ki, onun fikrinə əsasən, artıq müasir dünyada qarşıdurmaların mənbəyi ideoloji və iqtisadi olmaqdan çıxmışdır. Bəşəriyyəti ayıran ən vacib sərhədlər və qarşıdurmaların əsas mənbələri sivilizasiya tərəfindən təyin olunmağa başlanmışdır. Sivilizasiyaların toqquşması dünya siyasətində hakim amilə çevrilmişdir. S.Hantinqton baxımından sivilizasiyanın əsas müəyyənədiçi xüsusiyyəti dindir. Din amili mədəni fərqləri qabarıq şəkildə üzə çıxaran güclü komponentdir. Konfessional amil dinin ictimai bir qurum kimi ictimai həyatın digər,

dini olmayan tərəflərinə təsirini təyin edən bir termindir [16,s.13].

S.A.Lantsov münaqişələrdə dini amilin rolu ilə bağlı bir sıra cəhətləri vurğulayır və qeyd edir ki, ilk növbədə bu baxımdan dövlətin poli-konfessional mahiyyəti əhəmiyyətlidir.[7] Bu amilin ən parlaq nümunəsi Livandakı vəziyyətdir. Livan, konfessional tərkibi baxımından bənzərsiz bir ölkədir, iyirmidən çox dini qrupa ev sahibliyi edir, onların əsas hissəsi müsəlmanların payına düşür. Livan ərəblərinin təxminən 25 faizi xristianlardır. 1943-cü ildə, Livan müstəqil bir respublika olduqda, razılaşıdırılmamış Milli Pakt imzalandı və bununla dini icmaya mənsubiyyətinə görə rəhbər vəzifələrin bölüşdürülməsi sistemi nəzərdə tutuldu, belə ki, respublikanın prezidenti xristian, baş nazir isə sünni-müsəlman və parlamentin sədri şiə-müsəlman idi. Bu vəziyyət hələ də Livanda həm daxili, həm də xarici qeyri-sabitliyə səbəb olur.

İkinci amil isə dövlət quruculuğunun xüsusiyyətləridir. Asiya və Afrika ölkələrinin əksəriyyəti uzun müddət Avropanın müstəmləkə və ya yarı-müstəmləkə asılılığında idilər və daha sonradan suverenlik əldə etdilər. Çox vaxt yeni dövlətlər metropollar tərəfindən tarixən formalaşmış icmalar, əsasən, din də daxil olmaqla nəzərə alınmadan yaradılmış və sərhədlər siyasi, həmçinin hərbi konyunkturdan asılı olaraq çəkilmişdir. Nəticə olaraq, eyni dinə etiqad edənlər parçalanmışlar. Belə bir vəziyyət, məsələn, etnik və dini baxımdan fərqlənən və müəyyən dərəcədə müstəqilliyini qoruyan xalqları və əraziləri əhatə edən Efiopiyada inkişaf etmişdir. Beləliklə, bu vəziyyət dini zəmində çox sayda qarşıdurmaya səbəb olur və fərqli xarakterli münaqişələri daha da artırır.

Bu gün dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində, regionlarında tarixdə uzun müddət davam edib sona çatan və bəzilərinin isə həlli tam dalana dirənmiş çoxlu sayda dini münaqişələr mövcuddur: Yaxın və Orta şərqdə - İraqda, Suriyada, Yəməndə və s. şiələr və sünnilər arasında çoxəsrlilik münaqişə; Şimali İrlandiyada katoliklərlə protestantlar arasında münaqişə; Fələstin-

də ərəblərlə yəhudilər arasında münaqişə; Çində Tibet buddistləri ilə etnik çinlilər arasında münaqişə; Balkan yarımadasında pravoslav əqidəli serblərlə katolik əqidəli xorvatlar arasında münaqişə; Afrika ölkələrində - Sudanda, Çadda, Nigeriyada, Nigerdə və s. müsəlmanlarla xristianlar və yerli din mənsubları arasında münaqişə; Hindistan subkontinentində hinduistlərlə müsəlmanlar arasında münaqişə; Çində Sintsyan muxtar əyalətində müsəlman uyğurlarla etnik çinlilər arasında münaqişə və s. mövcuddur. Bu sadalananlara həmrəy dinçilərin hüquqlarının pozulması ilə mübarizə bəhanəsi ilə bəzi dövlətlərin başqalarının işlərinə qarışmasını daxil etmək də mümkündür. Buna misal olaraq 1980-1988-ci illərdə başlayan İran-İraq qarşıdurmasıdır. Bu qarşıdurmanın səbəbi bölgədəki hökumət rəqabəti ilə yanaşı iqtisadi maraqlar - Fars körfəzi bölgəsindəki neft yataqları uğrunda mübarizə idi. Ancaq sünnilər və şiələr arasındakı qarşıdurma rəsmi səbəblərdən biri olaraq göstərildi. Digər bir nümunə Yuqoslaviyadakı hadisələrdir: silah embarqosu tətbiq olunmasına baxmayaraq, Bosniya və Herseqovina müsəlmanları digər müsəlman dövlətlərdən hərbi yardım aldılar və bu münaqişənin həllini çətinləşdirdi.

Konfessional faktorlu qarşıdurmaların səbəbləri, tarixi, ərazi, siyasi, sosial-mədəni və digər xüsusiyyətlərin regional ziddiyyətlər kompleksi kimi də təqdim edilə bilər ki, bu da müəyyən şərtlər daxilində kütləvi zorakılıq tətbiq olunmaqla konfessional bir qarşıdurma şəklində reallaşa bilər. Tarixi ziddiyyətlər ümumiyyətlə dini şüura kök salmış, formaya qərzli və məzmunu görə aqressiv tarixi düşmənçilik haqqında fikirlər şəklində meydana çıxır. Ərazi ziddiyyətləri, adətən, dinə bağlı ərazilər olaraq davamlı iddialar şəklində, bir dinə etiraz edən bölünmüş xalqların problemi və ya əvvəllər deportasiya edilmiş dini qrupların ərazi bərpası məsələsi kimi meydana çıxır. Siyasi ziddiyyətlər, adətən, etnik milliyətçilik prinsiplərinə əsaslanan dövlətlərdə suveren dövlətçiliyin olmaması və ya yalnız özlərinə xas dini inancına malik olan milli muxtariyyətlərin və etnik azlıqların statusunun siyasi və hüquqi cəhətdən aşağı olması kimi görünür. İqtisadi ziddiyyətlər, əsas etibarilə, dini qrupların resurslara və mülklərə sahib olmaq üçün təbii hüquqları uğrunda mübarizəsi şəklində olur. Sosial-mədəni ziddiyyətlər, ümumiyyətlə, ərazilərin qeyri-bərabər sosial-iqtisadi inkişafı, müxtəlif dini qrupların mənbələrinə və bazarlarda bərabər olmayan sərbəstlik dərəcəsi, irqi, etnik və ya

dini zəmində ayrı-seçkiliklə, mədəni və sivilizasiya fərqləri ziddiyyətlər şəklində meydana çıxır. [16]

Münaqişənin təməlinə duran səbəblərə əsasən, konfessional faktorlu bir sıra konfliktlər ayırd edilir. Siyasi muxtariyyət və ya dini icmaların tamamilə ayrılması tələbinə əsaslanan qarşıdurmaları bura aid etmək olar. Muxtar və ya separatçı hərəkatlar ortaq bir dil, mənşə, tarix və mədəniyyətə sahib bir xalq və ya etnik qrup əsasında meydana gəlir. Digər xarakterik cəhət, kiçik etnik qrupların dini hərəkatlarından yaranan qarşıdurmalarıdır. Sonuncular coğrafi baxımdan bir millətin özü və ya ayrı-ayrı hissələridir, bəzi mədəni xüsusiyyətləri qoruyur və ən əsası əhalinin əksəriyyətinin dini inanclarını bölüşümlər. Belə bir qarşıdurmaya nümunə olaraq Hindistan hökuməti ilə "saflar diyarı" yaratmaq uğrunda mübarizə aparan Pəncab Sihizm dini mənsubları arasındakı qarşıdurma göstərilir.

Miqrasiya prosesləri, dövlət sərhədlərindəki dəyişikliklər və sərhədlərin yenidən müəyyənləşdirilməsi nəticəsində parçalanmış vəziyyətdə olan qrupların irredentist istəklərindən qaynaqlanan qarşıdurmalar da bura daxildir. Bir neçə dövlətin ərazisində yaşayan insanların birləşməsinə hədəfləyən siyasi və ya ictimai hərəkatlar şəklində qurulurlar. Bu cür xalqlar, bir qayda olaraq, dövlətdə dini olmayan bir cəmiyyəti təmsil edirlər. Bu tip bir münaqişə vəziyyəti, məsələn, İraq, İran, Türkiyə və Suriyadakı kürdlərin vəziyyətidir.

Dini və icma səbəblərindəki ziddiyyətlərə əsaslanan qarşıdurmaları da göstərmək olar. Belə konfliktlər həm məzhəb baxımından homogen, həm də çoxkonfessional vəziyyətlərdə yer alır. Konfessiya baxımından homogen dövlətlərdə fərqli inanc və məzhəb tərəfdarları dini əksəriyyət nümayəndələri tərəfindən hüquqlarının pozulmasından qorxurlar. Məsələn, İraq şiələri, mədəni və siyasi muxtariyyət tələbləri irəli sürmüşdür. Poli-konfessional dövlətlərdə din, etiqadlı toplum qarşısında konfessiya qrupunu birləşdirməyə kömək edir. Məsələn, Hindistanda münaqişələr bunlardır.

İstənilən dinin mütləqləşdirilməsi, ümumiləşdirilməsi əsasında yaranan ziddiyyətlər əsasında saf şəklində bu cür qarşıdurmalar mövcud deyil, həmişə siyasi amillərlə, siyasətçilərin, təşkilatların və hətta dövlət qruplarının milli sərhədləri və etnik fərqləri olmayan dinə əsaslanan həmrəylik ideyası çıxışları ilə əlaqələndirilir. İslamın ənənəvi yayılması ölkələrində bu cür qarşıdurmalar tez-tez müsəlman din

qardaşları tərəfindən və 80-ci illərdə müxtəlif növ hərəkətlər şəklində təhrik olunurdu. İran liderləri oxşar fikirlərə güvənərək bölgədə və müsəlman dünyasında hegemonluq uğrunda mübarizə aparırlar.

Konfessional əsasda yaranan siyasi münaqişələr irrasionaldır. Dini şüarlar əhalinin səfərbərliyini təmin edir, bu və ya digər hərəkətin metod və məqsədlərinə haqq qazandırmaq üçün istifadə olunur. Çox vaxt, xüsusən üçüncü dünya ölkələrində, sosial-iqtisadi və ya siyasi gerçəkliklərdən narazılıq daha yüksək ədalətə çatmaq üçün dini iğtişaşlar şəklində ifadə edilir. Bu hallarda din mühafizəkarlıq, liberalizm və ya sosializm kimi müasir ideologiyalara alternativ olaraq çıxış edə bilər. Dini etiqad milli mədəniyyətin üzvi bir hissəsi ola bilər. Tez-tez ənənəvi cəmiyyətlərin qərbləşməsinə töhfə verən qloballaşma prosesləri orada müqavimətə səbəb olur, orijinal bir mədəniyyətin qorunmasını təmin etməli olan millətçiliyin təzahürünü gücləndirir. Belə hallarda din millətçi proqramların vacib bir hissəsinə çevrilir.

Sosial inkişafın bu xüsusiyyətləri dini amilin getdikcə daxili və beynəlxalq münaqişələrdə mühüm rol oynamasına gətirib çıxarır. Qeyd etmək lazımdır ki, dünya dinləri - buddizm, xristianlıq və islam klassik versiyalarında toleranlığa və xeyriyyəçiliyə əsaslanır, müxaliflərə qarşı birbaşa mübarizə aparmırlar. Dini amil yalnız inkişaf etməkdə olan dövlətlərin iştirakı ilə baş verən qarşıdurmalar üçün xarakterik deyil, həmçinin son illərdə müxtəlif islamçı qrupların ümumi layihəsinin həyata keçirilmə funksiyalarını öz üzərinə götürərək xüsusilə fəal olmuşdur. İslamçılara görə, "İslam layihəsi" cəmiyyətin sosial-iqtisadi və siyasi geriliyini aradan qaldırmalı, İslam dövləti bütün vətəndaşları üçün ədaləti təmin etməlidir. Qloballaşma, qərbləşmə meyli, yüksək informasiya texnologiyaları ənənəvi dini strukturları müasir texniki vasitələrlə birləşdirdi və müasir sivilizasiyanın nailiyyətlərini islamın dəyərləri ilə birləşdirən geniş miqyaslı qlobal utopiyanın həyata keçirilməsinə mümkün cəhdlər göstərdi.

Misal üçün, keçmiş Sovet ittifaqı və post-Yuqoslaviya ərazisində dini amilin güclənməsinin və bu əsasda çoxsaylı qarşıdurmaların yaranmasının səbəbləri siyasi rejimlərdə, iqtisadi sistemdə və milli dövlət quruluşunda baş verən dəyişikliklər idi. Post-sovet məkanında islamın fəallaşması prosesi milli kimlik axtarışının bir hissəsinə çevrildi. Müsəlman anklavlarında milli dirçəliş islamın dirçəlişi və onun siyasiləşməsi ilə birlikdə baş verdi. İslam yalnız bir

din deyil, həm də bir həyat tərzidir; ənənələri özünə sığışdırır, müəyyən davranış qaydalarına tabe edir. Müsəlmanların özlərini identifikasiya etmələri, onların milli şəxsiyyətlərinin ən vacib hissəsidir. İslam amilinin intensivləşməsinə keçid dövrünün ümumi iqtisadi və sosial problemləri kömək etdi, belə ki, yaşayış səviyyəsinin aşağı düşməsi, əhalinin marginallaşması, işsizliyin artması və depressiya zonalarının meydana çıxması, sosial-iqtisadi problemlər kompleksini islamın siyasiləşməsinə və radikallaşmasına səbəb oldu. Korrupsiya, yerli idarəetmə quruluşundakı öz "klanlarına" güvənmək, əhalinin əhəmiyyətli bir hissəsi üçün daralan sosial məkandan kənara çıxmaq fürsəti bağladı. Beynəlxalq İslam fondları və ayrı-ayrı islamçı rejimlər islam amilinin güclənməsinə öz töhfələrini verirlər. Dünyəviləşmə və dinin siyasətdən ayrılması, qarşısı alınan islam ənənəsi bəzi müsəlmanların yeni radikal fikirlərə, müsəlman ədəbiyyatının axınına və xaricdə təhsil alma fürsətinə xüsusi həssaslıq yaratdı. Şərqdəki müsəlman dövlətlərində uzun müddət dünyada həmrəy dinçilər üzərində təsirlərini genişləndirməkdə maraqlı olan radikal müsəlman qrupları mövcuddur. Güclü bir dünyəvi siyasi tarazlığın olmaması halında İslam özünü ideoloji və mənəvi həyatın, eləcə də ictimai münasibətlərin tənzimləyicisi kimi göstərməyə çalışır.

Bənzər hərəkətlər təkcə islamda deyil, həm də qərbi xristianlıq, yəhudilik, buddizm, hinduizmdə inkişaf etmişdir. Əksər ölkələrdə və təriqətlərdə fundamentalizm savadlı gənclər, orta siniflərdən, liberal peşələr liqasından və yüksək səviyyəli mütəxəssislərdən və iş adamları tərəfindən dəstəklənir. Amerikalı din alimi G.Veigelin qeyd etdiyi kimi, sekulyarizasiya 20-ci əsrin sonlarında hökm sürən ictimai fenomenlərdən biridir. Dinin dirçəlişi və ya başqa bir ilahiyatçı J.Kepelin ifadəsi ilə "tanrının intiqamı", milli sərhədləri aşan bir topluluğun müəyyənləşdirilməsinə və iştirakına, sivilizasiyaların birləşdirilməsinə zəmin yaradır. [6]

Hazırda dünya ümumilikdə siyasi münaqişələrdə və dövlətlərarası qarşıdurmalarda dini komponentin güclənməsinin şahidi olur. Əyani olaraq müasir dövrün həll olunmamış bir sıra münaqişələrində, xüsusilə Fələstin-İsrail qarşıdurmasının nümunəsində aydın görmək mümkündür. Nəticədə, konfessional amilin münaqişəyə göstərdiyi təsirin konstruktiv yanaşmadan uzaq olduğu göz qabağındadır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Бровко О. Д. Религиозный фактор политических конфликтов. [elektron resurs]
URL: https://rusnauka.com/15_APSN_2010/Politologia/68138.doc.htm
2. Дьяконова М.А. Конфессиональный фактор во внешней политике государства. Вестник Нижегородского университета им. Лобачевского, 2013, № 6. 364–368 с.
3. Xəlilov S.S. Sivilizasiyalararası dialoq. Bakı, "Adiloğlu" nəşriyyatı - 2009. 258 s.
4. Кенан АЛЛАХВЕРДИЕВ. Этноконфессиональный фактор национальной безопасности государств Кавказа. [elektron resurs]
URL: https://ca-c.org.ru/c-g-online/2008/journal_rus/c-g-3/02.shtml
5. Qənbərov A. "Dövlət-din münasibətləri: fərqli modellər və siyasətlər." Bakı İslam Universiteti. Dövlət və Din - № 02 (49) Mart - Aprel 2017
6. Гуревич П.С. Религиоведение: учебник для бакалавров. Москва, Юрайт - 2019. 573 с.
7. Ланцов С. Политическая конфликтология. Питер - 2008. 319 с.
8. Лучшева Л.В. Религиозные отношения и религиозный конфликт. Вестник экономики, права и социологии, 2017, № 4. 283-286 с.
9. Нуруллаев А.А., Нуруллаев Ал.А. Религия и политика. Учебное пособие. Москва, КМК – 2006. 330 с.
10. Суханов В.А. Влияние религии на политические процессы в Израиле. Центра партнёрства цивилизаций, Москва.
11. Silvestri S., Mayall J. The Role of Religion in Conflict and Peacebuilding. The British Academy 2015. 87 p.
12. Тишков В.А., Шнирельман В.А. Этничность и религия в современных конфликтах. М: Наука, 2012. – 651с.
13. Вирсавица М. Палестино-Израильский конфликт: в поисках современной академической интерпретации. Tallinn - 2015. 53 с.
14. Воскресенский А.Д. Конфликты на Востоке: Этнические и конфессиональные: учеб. Пособие для студентов вузов / М: Аспект пресс. 2008. 512 с.
15. Яковлев А.Ю. Межконфессиональные конфликты в Индии: индусы против мусульман. Государственный университет управления;

Исламоведение. 2013. № 4. 62-68 с.

16. Зеленков М.Ю. Религиозные конфликты: проблемы и пути их решения в начале XXI века. Воронеж. ВГУ, 2007. 244 с.

17. Звягельская И. Религиозный фактор в палестино-израильском конфликте. Религия и конфликт. - М.: РОССПЭН, 2007, с. 153-174.

XÜLASƏ

Məqalənin mövzusu müasir dünyada yaşanan müxtəlif sosial, siyasi və dini münaqişələri dərk etmək üçün olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edir. Konfessional faktorlar bir çox münaqişələrə səbəb olan əsas dini, etnik və ya mədəni fərqlərdir. Bu gün, xüsusilə, Yaxın Şərq, Asiya və Afrika kimi regionlarda konfliktlərin əsasında məhz etno-konfessional faktorlar dayanır. Bu cür münaqişələr yüksək geosiyasi dəyərə malikdir, çünki çox vaxt regional və beynəlxalq ölçülərə yayıla bilər. Bir regionda dini və ya etnik qruplar arasında münaqişə qonşu ölkələrə və hətta global güclərə də təsir edir. Buna görə də, münaqişəli amillərin dəqiq qiymətləndirilməsi və anlaşılması sülhə nail olmaq və münaqişələri həll etmək üçün vacibdir. Lakin bu cür münaqişələrin potensialı çox vaxt dərin tarixi, mədəni və sosial köklərə malikdir. Buna görə də münaqişənin həlli üçün vahid yanaşma kifayət deyil və çoxsaylı səbəbləri nəzərə alan hərtərəfli strategiya tələb olunur. Diplomatiya, humanitar yardım, iqtisadi inkişaf və barışıq kimi müxtəlif vasitələrdən istifadə münaqişə potensialının azaldılması və sülh proseslərinin dəstəklənməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Nəticədə, müasir dünyada konfessional faktorlu münaqişələrin geosiyasi cəhətdən və konfliktlərin potensialından qiymətləndirilməsi mövzusu bugünkü mürəkkəb və dinamik siyasi şəraitdə mühüm tədqiqat və təhlil sahəsidir. Bu məsələnin yaxşı başa düşülməsi sülhü təşviq etmək və münaqişələri həll etmək səylərinə töhfə verə bilər.

Açar sözlər: *din, münaqişə, konfessiya, sivilizasiya, geosiyasət, Yaxın Şərq.*

Malak Jafarli
*Azerbaijan University of Architecture
 and Construction, lecturer*
rzaeva.m15@gmail.com

**Geopolitical assessment and potentials of
 conflicts with confessional factors in the
 modern world**
SUMMARY

The subject of the article is very important to understand the various social, political and religious conflicts experienced in the modern world. Confessional factors are the main religious, ethnic or cultural differences that cause many conflicts. Today, especially in regions such as the Middle East, Asia and Africa, ethno-confessional factors are the basis of conflicts. Such conflicts have a high geopolitical value, as they can often spill over into regional and international dimensions. Conflict between religious or ethnic groups in a region can affect neighboring countries and even global powers. Therefore, an accurate assessment and understanding of conflict factors is essential to achieve peace and resolve conflicts. However, the potential for such conflicts often has deep historical, cultural and social roots. Therefore, a single approach to conflict resolution is not sufficient, and a comprehensive strategy that takes into account multiple causes is required. The use of various tools such as diplomacy, humanitarian aid, economic development and reconciliation are important in terms of reducing the potential for conflict and supporting peace processes. As a result, the topic of evaluating conflicts with confessional factors in the modern world from a geopolitical point of view and the potential of conflicts is an important area of research and analysis in today's complex and dynamic political conditions. A better understanding of this issue can contribute to peace-promoting and conflict-resolving efforts.

Keywords: *religion, conflict, confession, civilization, geopolitics, Middle East.*

Малак Джафарли
*Азербайджанский Университет
 Архитектуры и Строительства,*
преподаватель
rzaeva.m15@gmail.com

**Геополитическая оценка и потенциалы
 конфликтов с конфессиональными
 факторами в современном мире**
РЕЗЮМЕ

Тема статьи очень важна для понимания различных социальных, политических и религиозных конфликтов, происходящих в современном мире. Конфессиональные факторы являются основными религиозными, этническими или культурными различиями, вызывающими множество конфликтов. Сегодня, особенно в таких регионах, как Ближний Восток, Азия и Африка, в основе конфликтов лежат этноконфессиональные факторы. Такие конфликты имеют высокую геополитическую ценность, поскольку часто могут перерасти в региональные и международные измерения. Конфликт между религиозными или этническими группами в регионе может затронуть соседние страны и даже мировые державы. Поэтому точная оценка и понимание факторов конфликта имеют важное значение для достижения мира и разрешения конфликтов. Однако потенциал таких конфликтов часто имеет глубокие исторические, культурные и социальные корни. Поэтому единого подхода к разрешению конфликтов недостаточно, необходима комплексная стратегия, учитывающая множество причин. Использование различных инструментов, таких как дипломатия, гуманитарная помощь, экономическое развитие и примирение, важно с точки зрения снижения вероятности конфликта и поддержки мирных процессов. В результате тема оценки конфликтов с конфессиональными факторами в современном мире с геополитической точки зрения и потенциала конфликтов является важным направлением исследования и анализа в современных сложных и динамичных политических условиях. Лучшее понимание этого вопроса может способствовать усилиям по укреплению мира и разрешению конфликтов.

Ключевые слова: *религия, конфликт, конфессия, цивилизация, геополитика, Ближний Восток.*